

פרק רביעי: בית שמאי

מערכה צב. מצות שפיכת שיריים (לז,א)

מקור נוסף בתורה לדין שפיכת השיריים, השנוי במחלוקת, הוא הברייתא להלן (נא,א), שלומדת מן הכתוב "אל יסוד מזבח העולה" (ויקרא ד,כה) – "תן יסוד למזבחה של עולה". רש"י (שם ד"ה אל יסוד מזבח העולה, השלישי) מסביר שהכוונה למצות שפיכת שיריים ליסוד בכל הקרבנות שעל גבי מזבח העולה, וכעין זה סובר רבנו חיים (תוס' נא,ב ד"ה תן)⁵. ברם, כמה ראשונים פירשו את הדרשה שם באופן אחר, שהיא מוסבת על מתנות הדם הראשונות בעולה, שתהיינה כנגד היסוד⁶.

שיטת רבנו אפרים: מצות שפיכת שיריים – בחטאת ובתמיד בלבד

בפירוש המיוחס לראב"ד לתמיד (תחילת פרק רביעי) מובאת שיטה מחודשת של רבנו אפרים, לפיה אין מצוה לשפוך את שירי דם הקרבנות ליסוד, פרט לחטאת, בה נאמר הדבר במפורש בתורה.

נקודת המוצא לשיטתו היא קושי במשניות בפרק חמישי במסכתנו, פרק "איזהו מקומן של זבחים", המפרט את מקום מתן דמם של כל הקרבנות. במשניות העוסקות בחטאת (א-ג) נאמר "שירי הדם היה שופך אל יסוד מערבי" (בחטאת פנימית) או "אל יסוד דרומי" (בחטאת חיצונית), ואילו מכאן והלאה, במשניות העוסקות בעולה, אשם, שלמים, בכור מעשר ופסח, לא נאמר הדבר! מכאן ראייה, שאין מצוה לשפוך את שיריהם ליסוד. רבנו אפרים מזכיר את הגמ' כאן, ומפרש ש"טעונים מתן דם ליסוד" פירושו – נתינת מתנות הדם הראשונות על המזבח כנגד היסוד⁷.

בעל הפירוש המיוחס לראב"ד מקשה על רבנו אפרים מן המשנה בתמיד (פ"ד מ"א), ששירי דם התמיד נשפכים ליסוד הדרומי, והרי התמיד הוא עולה! ותירץ, שיש לחלק

נאמר בתורה על דם החטאת (ויקרא ד,לד): "ולקח הכהן מדם החטאת באצבעו ונתן על קרנות מזבח העולה, ואת כל דמה ישפוך אל יסוד המזבח". בשאר הקרבנות לא נאמר בתורה שהדם הנותר לאחר המתנות במזבח ישפוך ליסוד. הסוגיה עוסקת בהגדרת החיוב לשפוך שיריים, בחטאת ובכל הקדשים.

המקורות לדין שפיכת שיריים

הגמ' מביאה ברייתא: "מנין לכל הדמים שטעונים מתן דם ליסוד? תלמוד לומר (דברים יב,כז): 'ודם זבחיך ישפך', ובהמשך "על מזבח ה' אלהיך"¹. הגמ' אומרת שרבי לא למד זאת מ"ודם זבחיך ישפך"², אלא מהפסוק שנאמר בחטאת העוף (ויקרא ה,ט): "והנשאר בדם ימצה אל יסוד המזבח". "ומה תלמוד לומר 'בדם'? לפי שלא למדנו אלא לניתנין מתן ארבע שטעונין מתן דמים ליסוד, שאר דמים מניין? ת"ל: 'והנשאר בדם ימצה'... לימד על כל הדמים שטעונין מתן דמים ליסוד"³.

רש"י (ד"ה מנין) מפרש, ש"מתן דם ליסוד" האמור בכל הסוגיה הוא המצוה לשפוך את שירי הדם, שנותר לאחר המתנות העיקריות על המזבח, אל יסוד המזבח. היה מקום לפרש אחרת, שהכוונה שמתנות הדם הראשונות תהיינה על המזבח כנגד היסוד⁴, אבל הברייתא השניה מוכיחה שהכוונה לשפיכת השיריים, שהרי היא לומדת מן הפסוק "והנשאר בדם ימצה", העוסק בשיריים. גם המשפט "שלא למדנו אלא לניתנין מתן ארבע שטעונין מתן דמים ליסוד, שאר דמים מניין" מוכיח כך, שכשם שהחטאת הניתנת על ארבע קרנות המזבח טעונה שפיכת שיריים ליסוד כך גם דין שאר הדמים. כך התפרש העניין גם בתוספות (ד"ה מתן; נא,ב ד"ה תן).

הדרשה מ"והנשאר בדם ימצה" (זבחי אפרים נד,א). בתוס' נד,א ד"ה ואי נחלקו רבנו חיים ורבנו תם בשאלה האם עולת העוף טעונה שפיכת שיריים, ולדעת רבנו תם רק קרבן בהמה נתרבה לשיריים (עיי' שטמ"ק שם אות לב), ועיין מערכה קיט.

4. זהו המובן של "טעון יסוד" בכמה מקומות, כגון להלן נג,ב.

5. לדעתו הדרשה שם נאמרה על עולה בלבד, ואילו הקרבנות הנאכלים נלמדים מהפסוקים בסוגיה כאן. בחידושי ר' אריה ליב (ח"ב ס' כ) מסביר את הצורך בשתי הדרשות לשיטתו, שבעולה שפיכת השיריים ליסוד היא דין בקרבן, וחובה לשירים לשם כך, מה שאין כן בשאר הקרבנות, וראה להלן.

6. תוס' שם בפירושו האחרון; ראב"ד בפירושו לספרא ויקרא חובה פרשתא גיג; רבנו אפרים שויבא להלן.

7. הברייתא השניה כאן, שנוחה יותר לפירוש רש"י, לא הוזכרה שם.

1. נראה שכוונת הדרשה, שהפסוק "ודם זבחיך ישפך... והבשר תאכל" משווה את הדם לבשר, וכשם שכל הבשר נאכל – כך גם כל הדם נשפך למזבח, ומכאן שהשיריים טעונים הגעה למזבח. אשר לקביעת היסוד כמקום השיריים, תוס' (ד"ה מתן דם) מסבירים שאמנם בפסוק זה לא הוזכר היסוד, אבל לאחר שגילתה התורה שיש שפיכת שיריים – יש ללמוד את מקומם מהחטאת ששיריה נשפכים ליסוד. ריב"א (בשטמ"ק נז,א אות א) מסביר אחרת, שלשון שפיכה משמעה על גבי משטח ישר, ומכאן שזהו היסוד.

2. שכן לדעתו פסוק זה נדרש לדין האמור במשנתנו, שרק מתנת דם אחת מעכבת בכשרות הקרבן.

3. אפשר שיש הבדל להלכה בין הלימודים, שהדרשה מ"ודם זבחיך" עוסקת בבהמה ולא בעופות, ולפיה אין מקור לשפיכת שיריים בעולת העוף, מה שאין כן לפי

שפיכת שיריים. ב. בברייתא בזבחים (יג,ב) נאמר, לעניין מחשבת פיגול: "ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו... בדברים המביאין לידי אכילה הכתוב מדבר; יכול שאני מרבה אף שפיכת שיריים והקטרת אימורין?... מה זריקה מיוחדת שהיא עבודה ומעכבת כפרה, אף כל עבודה ומעכבת כפרה, יצאו שפיכת שיריים והקטרת אימורין שאין מעכבין את הכפרה". משמע להדיא שיש בשלמים שפיכת שיריים (העיר על כך בזבחי אפרים שם). ג. בתוספתא בנגעים (ט,ג) נאמר על דם אשמו של מצורע, שחלק מדמו מתקבל ביד הכהן וחלק במזרק – "שירי הדם שביד היה שופכן לאמה". משתמע ששירי הדם שבמזרק נשפכים ליסוד. ד. במכילתא דרשב"י (שמות יב,כב) נאמר על פסח מצרים: "שירי הדם היה שופך על יסוד האסקופה".

בבכור מעשר ופסח

לדעה המקובלת, לפיה הסוגיה כאן עוסקת בשפיכת שיריים, לכאורה אין מקום לספק לגבי היקפו של הדין, שהרי הן מזכירות את "כל הדמים" ו"שאר הדמים" ללא הבדל בין הקרבנות השונים. עם זאת, מצאנו לכמה ראשונים שחילקו בין הקרבנות הטעונים שתי מתנות שהן ארבע, שטעונים גם שפיכת שיריים, לבין בכור מעשר ופסח, שדיים במתנת דם אחת ותו לא.

כך כותב בפשטות במיוחס לראב"ד הנ"ל (למרות שנחלק עם רבנו אפרים לגבי עולה אשם ושלמים), שבקרבנות אלו אין חובת שפיכת שיריים. כך דייק בשפת אמת גם מהרמב"ם, שבחטאת עולה אשם ושלמים הזכיר את שפיכת השיריים (הל' מעשה הקרבנות פ"ה הל' ג, י), אך לא בבכור מעשר ופסח (הל' יז שם והל' קרבן פסח א,ו). ובפ"ז ה"י כתב: "שלושה דברים היתה קרן דרומית מערבית משמשת... ושירי הדם של העולות וחטאות הנאכלות ואשמות ושלמים ששופכן עליה", והשמיט את שלושת הנ"ל.

ראיה לשיטה זו מהתוספתא בזבחים הנ"ל, שמפרטת את סדר מתן הדמים בכל הקדשים, ומזכירה שפיכת שיריים בכלם פרט לבכור מעשר ופסח. הדבר מוסבר על פי שיטת הרמב"ם וסיעתו שקרבנות אלו טעונים שפיכה ולא זריקה (עייין במערכה הבאה), והשפיכה במהותה היא ריקון הכלי, באופן שלא נותר בו דבר (כך משתמע מלשון הראב"ד: "שכל הקדשים טעונים שפיכה בשירי הדם חוץ מבכור ומעשר ופסח שהיה שופך שפיכה אחת").

בתוס' (נא,ב ד"ה תן; פ,ב ד"ה בל תוסיף) נקטו בפשטות

בין התמיד לבין שאר העולות, שכן התמיד הוקש לחטאת, ככתוב: "ושעיר עזים אחד לחטאת לה' על עולת התמיד" (במדבר כח,טו).⁸

בתוספתא בזבחים (ו,ו) נאמר: "עולה, ותמורת עולה, וזבחי שלמי צבור, ואשמות, ותודה, ואיל נזיר, ושלמים, והשלמים הבאין מחמת פסח, ואחד עשר שבמעשר, ופסח שעבר זמנו, כיצד סדר מתן דמים שלהם?... שירי דם היה שופכן למטה". מהלשון "למטה", בניגוד ל"יסוד דרומי" שהוזכר לפני כן בתוספתא (הל' ד) לגבי החטאת, ניתן לדייק כרבנו אפרים שאין זו שפיכה ליסוד, אלא לאמת המים שבעזרה. ברם, המיוחס לראב"ד שם מנמק את שינוי הלשון באופן אחר: החטאת ניתנת בראש המזבח, ולכן צריך לציין שהכהן צריך לדרת ולשפוך את הדם ליסוד; שאר הקרבנות ניתנים למטה, כשהכהן עומד על גבי היסוד או לידו (עייין שם), ולכן מובן מאליו ש"למטה" הוא היסוד.

יש להביא כמה ראיות כנגד שיטת רבנו אפרים: א. בגמ' בזבחים (ד,ב) למדו שעבודות הקרבן צריכות להעשות לשמו מן הכתוב "ואת האיל יעשה זבח שלמים לה'" (במדבר ו,יז), והגמ' מקשה על כך, שהמילה "לה'" מרבה "כל לה'", ואפילו שפיכת שיריים והקטרת אימורין, ומכאן שבאיל נזיר יש

שירי הדם בבכור מעשר ופסח. לדעת כמה ראשונים בקרבנות אלה אין שפיכת שיריים ליסוד. טעמו של דבר, שזריקת דם רגילה נעשית כאשר המזרק נטוי כלפי מעלה (בשמאל הציר), וכך נשאר בו דם. לעומת זאת בקרבנות אלו מתן הדם הוא בשפיכה, כאשר המזרק נוטה כלפי מטה (בימין הציר), ובאופן כזה לא נשאר דם במזרק.

⁸ היקש זה מופיע ביומא טו,א כמקור לדעת ר' שמעון איש המצפה, הסובר שמתנות הדם בתמיד דומות מעט לחטאת, שבה מתנה נפרדת לכל קרן, ובתמיד בקרן מערבית-דרומית נותן בנפרד למערב ולדרום. המיוחס לראב"ד מסביר, שחכמים נחלקו על ר"ש איש המצפה משום שאין זה מסתבר לחדש בתמיד מתנת דם שלא מצאנו כמותה, אבל קיבלו את ההיקש לעניין שפיכת שיריים, שמצאנו כמותה בחטאת.

אלמלא דברי המיוחס לראב"ד, ניתן היה לתרץ את המשנה בתמיד וכל הקושיות להלן בדרך אחרת: גם רבנו אפרים מודה שבכל הקרבנות מצוה לשפוך ליסוד את מה שנשאר, אבל לדעתו בחטאת מצוה לכתחילה להשאיר כדי לשפוך ליסוד, מה שאין כאן בשאר הקדשים.

מן הכלי אפשר שכל הדם ישפך במתנות העיקריות ולא יוותרו שיריים כלל. מדבריו עולה שאין כל חובה להשאיר שיריים, אף לא בחטאת ששפיכת שייריה מפורשת בתורה. התוס' שם חולקים על כך ואומרים: "ולא נהירא, דכולה שמעתא מוכחת דמצוה במתן שיריים". לפיכך הסבירו, בשם ר' יעקב מאורלינש, שהמשנה ציינה רק בחטאות את השפיכה ליסוד כדי להבהיר את ההבדל בין חטאת פנימית, שדמה נשפך ליסוד המערבי, לבין חטאת חיצונית, שדמה נשפך ליסוד הדרומי, ומכאן ואילך סמכה שיובן מאליו שכך הדין בכל הקרבנות.

ראיה לשיטת רש"י מהמשנה בזבחים (פט,א): "חטאת קודמת לאשם מפני שדמה ניתן על ארבע קרנות ועל היסוד", בשיירי דם החטאת, בניגוד לאשם, והדבר מתבאר על פי האמור, שבחטאת בדרך כלל יש שיריים, ובאשם לא¹³.

ראיה נוספת מהספרא בפרשת צו (ברייתא דמילואים לג-לד), שם נפרט מנין כל מתנות הדם בקרבנות המילואים: חטאת עולה ושלמים, והזכרה שם יציקה ליסוד בחטאת בלבד, ומכאן שלא היתה שפיכת שיריים בעולה ובשלמים¹⁴.

סיכום

על פי הדעה המקובלת במפרשים, הסוגיה כאן לומדת מפסוקים את הדין לשפוך את שיירי דם הקרבנות ליסוד. שיטת רבנו אפרים ששפיכת שיריים נאמרה בחטאת ובקרבן התמיד בלבד, והסוגיה כאן עוסקת במתנות הדם הראשונות, ויש כמה וכמה ראיות כנגד שיטתו. בבכור מעשר ופסח, לדעה שמתן דמם בשפיכה, יש אומרים שאין בהם שפיכת שיריים (רמב"ם; מיוחס לראב"ד בתמיד), ויש חולקים (תוס'). שיטת רש"י שאין חובה להשאיר שיריים לשפיכה ליסוד, ובתוס' נחלקו בדבר. מן האחרונים יש שצידדו בשיטת רש"י (גר"א; מרומי שדה).

9. גם לגבי פסח מצרים נראה שהדברים שנויים במחלוקת. בגמ' בפסחים צו, נאמר: "ג' מזבחות היו שם: על המשקוף ועל שתי המזוזות", ולא הוזכרה האסקופה כמזבח לשפיכת שיריים. ובמכילתא לפסוק זה ובירושלמי פסחים פ"ט ה"ה מובאת מחלוקת האם היו שלוש או ארבע מזבחות, אבל גם הדעה שמונה את ה"סף" כמזבח הרי זה משום "וטבלתם בדם אשר בסף" בתחילת מתנות הדם, ולא משום השפיכה אל הסף לבסוף.

10. בדרשת הפסוקים יש צדדים לכאן ולכאן: לפי מה שהתבאר לעיל (הערה 1) בעניין הדרשה מ"דום זבחיך ישפך", שמובנה שכל הדם צריך להגיע למזבח, אין זה שולל את כילוי כל הדם במתנות הראשונות. גם בפסוק "והנשאר בדם ימצה" משתמע לכאורה שמדובר רק על מקרה שבו הדם נשאר; אבל הדין בחטאת העוף הוא שמצוה למצות, ויש אומרים אף שהמיצוי מעכב (עיינו להלן מערכה קנט). גם הלשון "הנשאר", בניגוד ל"הנותר", עניינה השארה בכוונה (מלבי"ם שמיני ס' מא).

11. וכן ברש"י ד"ה לימד על כל הדמים "שנשאר בהן כלום" לאחר עיקר זריקתו, שישפך הנשאר ליסוד". וכן ברש"י להלן נא, ד"ה אל יסוד מזבח העולה (השלישי): "שיהא המזבח טעון... שפיכת שיריים אל היסוד אם נשאר בכלי כלום".

12. כך גם במרומי שדה (כז,ב), ודייק כשיטת רש"י מהמשנה שם: "השוחט את

שגם בכור מעשר ופסח טעונים שפיכת שיריים (ועיינו גם רש"י פסחים קכא, ד"ה שירי דם, שיש שיריים בפסח, והתקשה בדבריו באגרות משה חו"מ ח"א סי' קח). לכאורה ראיה לשיטתם מהמכילתא דרשב"י הנ"ל, האומרת שבפסח מצרים היתה שפיכה "על יסוד האסקופה"⁹, אבל יש לחלק בין פסח מצרים לפסח דורות: בפסח מצרים מתנות הדם הראשונות לא היו בשפיכה, אלא בטבילה באגודת אזור, ולכן נותרו שיריים לשפיכה, ואילו בפסח דורות מתנתו הראשונה בשפיכה, וממילא אין שיריים.

האם חובה להשאיר דמים למתן שיריים?

יש לברר שאלה מעשית בהלכות שפיכת השיריים: האם שפיכת השיריים ליסוד היא חובה, והזורק את המתנות הראשונות צריך להקפיד להשאיר דם בכלי לצורך זה; או שהלכה זו נאמרה רק במקרה ונותר דם במזרק? צדדי הספק מבחינה מהותית: האם שפיכת השיריים היא דין בקרבן עצמו, שאף זו אחת ממתנות הדם הדרושות לו לכתחילה; או שזהו דין בדם בלבד, שמפני קדושתו אין לשפכו לאמה דובר מיותר אלא ישפך למזבח?

לשון הגמ' "כל הדמים טעונים מתן דם ליסוד" משמעה שזוהי חובה (שפת אמת). מאידך, הניסוח "כל הדמים" ולא "כל הקדשים" מורה על כך שזהו דין בדם בלבד. כך גם בברייתא השניה: "שלא למדנו אלא לניתנין מתן ד'... שאר דמים מנין"¹⁰.

רש"י (ד"ה מנין) כותב: "שטעונים מתן דם ליסוד אם נשאר מן הדם בכלי לאחר שזרק שתי מתנותיו", כלומר שאין חובה להשאיר שיריים, וכן דייק הגר"א (מאורות הגר"א לזבחים ה,ד) בדבריו¹¹, והסכים עמו¹². אולם בתוס' (נג,ב ד"ה העולה) מופיעה מחלוקת בעניין זה, סביב השאלה הנ"ל, מדוע במשניות בפרק חמישי הוזכרה שפיכת השיריים בחטאות בלבד: ר' משה מפונטיזא הסביר זאת, שמכיוון שדם החטאת הנזרק על הקרנות ניתן באצבע, וכמותו מועטת – בוודאי ישארו שיריים, ואילו בקרבנות שדמם נזרק